

Панарін О.Є.

аспірант,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РЕЛІГІЙНА ПОЛІТИКА КАТЕРИНИ ІІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СТАРООБРЯДНИЦЬКУ МІГРАЦІЮ

Палацовий переворот 1762 року привів до влади одну з найвизначніших жінок у Російській імперії. Нимкеня за походженням, лютеранка за віросповіданням, майбутня російська імператриця прийняла православ'я у 1744 році. Протестантське виховання та прихильність до ідей європейського просвітництва прищепили Катерині ІІ дух віротерпимості, та забезпечили розквіт масонського руху в Росії. Крім того, сама Катерина ІІ прийнявши православ'я була далекою від розуміння того глибокого змісту, що закладений у православний церковний обряд. Спрямувавши свої зусилля на реформування держави Катерина ІІ не обійшла увагою і старообрядців. Ставлення імператриці до старовірів не було таким негативним як у її попередників на російському престолі, що виховувались під наглядом пануючої Церкви, з її непримиримими поглядами на «розкольників».

Катерина ІІ поставивши собі за мету піднесення держави, не особливо піклувалась про чистоту віри. Хоча імператриця і була прихильна до ідей Вольтера, Монтеск'є та інших просвітників, вона усвідомлювала що їх погляди на релігію неприпустимі для набожної Росії. Хоча Катерина ІІ у 1764 році вдається до секуляризації, ця акція мала виключне економічне значення та призвела до остаточного утвердження держави над Церквою. В той же час політика віротерпимості, розпочата Петром ІІІ, була однією з небагатьох активно продовжуваних Катериною ІІ.

Петро ІІІ 29 січня 1762 року видає Указ, щодо розробки особливого положення для старообрядців, які проживаючи за кордоном, виявлять бажання повернутись на батьківщину з дозволом провадити церковну службу за стародруком. Указ розповсюджувався як на старообрядців, що проживали на територіях Речі Посполитої так і на старообрядців «інших закордонних земель» [1, № 11420]. У лютому того ж року імператор ліквідовує слідство над самоспаленцями (прихильники найбільш радикального напрямку старообрядництва, які вважали добровільну мученицьку смерть задля спокутування гріхів «хрещенням вогнем» [2, с. 2-5]) [1, № 11434], а самих старообрядців намагається захистити від утисків місцевого духовенства [1, № 11435]. 28 лютого 1762 року було видано Указ, яким продовжено термін для вільного повернення з-за кордону (Польщі, Литви, Курляндії) російського населення «різних звань люду, також розкольникам, купцям, поміщицьким селянам, дворовим людям, та військовим дезертирам» [1, № 11456]. Ці укази підняли в очах пересічного населення авторитет Петра ІІІ. Невипадково у другій половині XVIII століття постать Петра ІІІ породила не одного самозванця.

Імператриця, яка прийшла до влади внаслідок палацового перевороту у червні 1762 року, вже у грудні того ж року своїм розпорядженням публікує Маніфест, яким старообрядцям, що повертаються з-за кордону дозволено поселятись особливими слободами, де сплачуючи подвійний оклад мають право вільно записатись чи до селянства, чи до купецтва. Заохочуючи переселенців, уряд звільняв поселенців старовірських слобод від податей та робіт на шість років [3, с. 3]. Така політика дає результати і вже навесні 1763 року про переселенців з Польщі та Литви, що оселяються у палацових волостях, звітується Псковська провінційна канцелярія, головна прикордонна комісія Новгородської губернії, Ризька губернська канцелярія. У донесенні зазначається, що всього на цих територіях оселилось 129 осіб, переважно середнього достатку, адже ті що володіли будинками та статками «бажання добровільного виходу не мали» [4, с. 18-19].

Не зважаючи на ліберальну політику щодо старовірів, та заохочення їх реєміграції, уряд все ж обережно ставиться до заселення ними нових територій. Процес міграції стає чітко контрольований державою. Проведення політики за принципом «розділяй і володарюй» мала дві основні мети: не допустити масового скупчення переселенців на певній території а також вдало використовувати старовірів у заселенні необжитих земель та їх економічному освоєнні. Уряд мав намір спрямувати основний потік старообрядців до Саратовського і Самарського краю [1, № 11738], а також Астраханської, Білгородської, Воронезької, Казанської та Оренбурзької губерній, «де багато порожніх для поселення та хліборобства зручних місць» [4, с. 22].

Одним з центрів міграції за часів Катерини II стає території поблизу річки Іргиз – велика притока Волги, що протікає у південно-східній половині Саратовської та Самарської губерній. Старообрядці значно заселили ці території та заснували тут свої скити та монастирі. З них особливо відомі три чоловічі: Авраамів, Пахомів, Ісаків, та два жіночих – Маргарити та Анфіси. Як монастирі так і населення що оселилось навкруги було вивезено імператрицею з-за кордону [5, с. 136]. Іргизькі монастирі в історії російського старообрядництва XVIII–XIX століття займають важливе місце. Вони стають адміністративним і духовним центром одного з найбільших відгалужень старовір'я – так званої «біглопопівщини». Цей міграційний напрямок розвивався завдяки переселенню з Ветки у 1760-1780-х роках [1, № 11725].

Проте політика заохочення не давала бажаних результатів і у 1764 році уряд вдається до другої вигонки Ветки (перша відбулась у 1735 році). Російські війська вдерлися до Речі Посполитої та примусово пересилили близько 20 000 старообрядців на Забайкалля та до Сибіру. Участь у цій акції брав майбутній очільник Селянського повстання 1773-1775 років Омелян Пугачов, в житті якого старообрядці відіграють значну роль [6, с. 8].

У 1764 році був виданий Указ, що ідеологічно змінював відношення держави до старообрядців: «про невизнання старообрядців розкольниками», що вперше офіційно скасував ганебну назву, якою іменували старовірів. Тоді ж було ліквідовано і Розкольницьку контору, яка відрізнялась особливою жорстокістю у пошуку та наверненні до православ'я старообрядців [3, с. 3-4].

Заселення новоприєднаних земель сприяло появі старообрядців на теренах українського півдня. У серпні 1785 року князю Потьомкіну-Таврійському було надано дозвіл на поселення старообрядців. Для переселенців-старовірів визначено місця між Дніпром та Перекопом, та надано їм право отримувати священнослужителів від Таврійських архієреїв [3, с. 5]. На ці території переселялись не лише закордонні старовіри. Сюди закликали і старовірів з Чернігівського та Новгород-Сіверського намісництва.

Політика, яку проводила Катерина II щодо старовірів переслідували ідею згоди між всіма суспільними верствами не залежно від віросповідання, під зверхністю держави. Ця ідея стає важливішою за принцип «чистоти віри». Хоча політика у релігійній сфері мала притаманні для освіченого абсолютизму риси, старообрядці так і не стали повноправними членами російського суспільства. Переселення старовірів, переважно носили примусовий характер задля заселення новоприєднаних до імперії земель. За такої політики міграція старообрядців була далекою від масового добровільного руху повернення на батьківщину.

Список використаних джерел:

1. Полное собрание законов Российской империи. – Собрание 1-е. – СПб., 1830.
2. Романова Е. В. Массовые самосожжения старообрядцев в России в XVII–XIX вв. / Е.В. Романова. – Санкт-Петербург, 2012. – 288 с. – (Серия *Studia ethnologica*).
3. Собрание постановлений по части раскола. Т.1. Постановления министерства внутренних дел. Вып. 1-й. – Лондон: Trubner & Co., Paternoster Row, E. C., 1863. – Т. 1.
4. Акты относящиеся к истории раскола в XVIII в. / Сообщены Е.В. Барсовым. – Без вихідних даних.
5. Мельников Ф.Е. Краткая история древлеправославной (старообрядческой) Церкви. Барнаул: КООХ-И «Фонд поддержки строительства храма Покрова...», 2006 – 572 с.
6. Буганов В. Пугачев / Виктор Буганов. – Москва: Молодая гвардия, 1987. – 384 с. – (Жизнь замечательных людей; 385).

Проценко В.В.

аспірант,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

УЧАСТЬ ОСВІТЯНСЬКОЇ ПРОФСПІЛКИ УСРР В ПРОЦЕСАХ УКРАЇНІЗАЦІЇ ОСВІТИ (1920-ТІ РР.)

Профспілки України відіграють важливу роль в системі соціально-економічних відносин, політичній структурі суспільства. Сучасні процеси, що відбуваються в профспілках, вимагають нового теоретичного обґрунтування перспектив та об'єктивної оцінки минулого. Під таким кутом зору потребує переоцінки історія формування освіти та діяльності професійних об'єднань освітян, початки яких закладені у 1920-их роках. Громадська робота є невід'ємною складовою діяльності освітянських профспілок. Одним із її